

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ НА ПЛАТФОРМІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Юрій МАРШАВІН,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана (м. Київ)*

Тарас КИЦАК,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана (м. Київ)*

Олександр СКРИПНИК,

*здобувач наукового ступеня доктора філософії
кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана (м. Київ)*

Небачена в історії солідарність західних країн з Україною, як реакція на мужність і самовідданість нашого народу у боротьбі з російським агресором, не може вплинути на конкуренцію – іманентну властивість ринкової економіки. Конкуренція розвивається й серед ринків праці, її об'єктами є працівники та підприємці (роботодавці) – інвестори, які створюють сучасні робочі місця.

Конкурентоспроможність національного ринку праці - це сформований в результаті синергетичної взаємодії різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів та сил комплекс властивостей, здатний у визначених соціально-економічних реаліях створювати у порівнянні з ринками праці інших країн більш привабливі умови для працівників і шукачів роботи, а також для підприємців – діючих роботодавців і потенційних інвесторів.

Найголовнішою проблемою в період соціально-економічного відновлення України стане дефіцит робочої сили, який мав місце ще і 15–20 років тому. Так, середньооблікова кількість штатних працівників за період 2000-2020 рр. значно зменшилася. У 2000 р. їх кількість складала 13,7 млн. осіб, у 2005 р. – 11,4 млн., у 2010 р. – 10,8 млн, 2015 р. – 8,1 млн, а у 2020 р. – 7,3 тис. чол. [1, с. 59].

Якщо не прийняти ефективні заходи, втрата робочої сили продовжиться. За кордоном вже перебуває близько 4–4,5 мільйонів українців, з яких лівова частка – жінки з дітьми [2]. Природно, певна частина з них повернеться в Україну, але інша – залишиться, до багатьох приєднаються їхні чоловіки. На першому етапі відновлення, відсутність в Україні гідної роботи, проблеми з житлом, соціальний дискомфорт тощо, посилять серед наших співвітчизників міграційні настрої. Уряди європейських держав сприятимуть продовженню перебуванню українців і працевлаштуванню нових, більшість з яких має досить високий освітньо-

культурний і професійний рівень, відрізняється законослухняністю, економічною активністю. Також зростуть втрати робочої сили від циркулярної міграції. Кількість таких мігрантів напередодні війни складала від 7 до 9 млн осіб на рік [3]. Як свідчить попередній досвід, після повернення в місця проживання, їх не цікавитимуть вакансії, котрі пропонуються на місцевих ринках праці, вони чекають нової поїздки за кордон. Тобто, фактично їх більшість випадає із робочої сили в Україні. Особливо негативний вплив на національний ринок праці здійснює «відплив мозків» – міграція науковців, інженерів, програмістів, інших фахівців. Скоріш за все, цей процес охопить також талановиту молодь, яка буде виїжджати на навчання з наступним працевлаштуванням в закордонних фірмах.

Для прискорення соціально-економічного відновлення України треба використати якомога більшу частину резерву української робочої сили, який налічує не менше 17 млн працівників. Він також складається із 10 млн працівників, які працювали неофіційно [4]. Вагомий резерв складають і зовнішні трудові мігранти, чисельність яких в еквіваленті повної зайнятості сягає близько 2,5 млн осіб. [5].

За нашими розрахунками, в країні налічувалося напередодні повномасштабної російської воєнної агресії приблизно 3,5–4 млн осіб працездатного віку, які не були зайняті жодним видом корисної діяльності (навчання, служба у Збройних силах, праця за наймом, підприємництво і т. п.) і водночас не шукали роботу, тобто не відносилися і до безробітних. Якщо сюди додати середню кількість безробітних (1,2–1,5 млн), то сумарна кількість незадіяного в зареєстрованому ринку праці України трудового ресурсу становить приблизно 17 млн осіб.

Але залучення до ринку праці цих українців та збереження складу вже зайнятих громадян пов'язано з фундаментальним переглядом державної соціальної політики, а не просто з «легким фарбуванням фасаду», до якого звикли декілька поколінь наших урядовців. Перш за все, йдеться про оплату праці, розмір якої має бути порівняним з сусідніми країнами – Словаччиною, Польщею, Угорщиною, Чехією. Також важливо, щоб державна політика спрямовувалася на посилення справедливості при розподілі виробленого національного продукту. Дійсно, у передвоєнний період частка витрат на оплату праці в операційних витратах на одиницю продукції в українській промисловості ледь перевищувала 9 %, що втричі нижче, ніж у промисловості розвинених країн Європи, а у собівартості продукції вона не досягала навіть 13 %, що у два рази менше, ніж в ЄС і майже у три – ніж у Німеччині та Франції [6]. До того ж за 1991–2020 рр. частка оплати праці у ВВП України зменшилася майже на 10 відсоткових пунктів: у 1990 р. вона складала 53,1 %, у 2013 р. – 50,1 %, у 2018 р. – 41,3%, у 2020 р. – 43,8% [1, с. 186]. Також мав місце величезний розрив між розмірами зарплат: різниця в оплаті праці 1% найбільш забезпечених і 50 % найменш забезпечених працівників склала 39,6 рази (в європейських країнах – 11,7 рази, у США – 24 рази) [7, с. 151–152]. До того ж в Україні має місце гострий дефіцит гідної праці, якою Міжнародна організація праці (МОП) пропонує вважати працю за умов свободи, рівності, поваги до людської гідності та участі працівників в прийнятті всіх рішень, що можуть вплинути на їх діяльність. Однак, в Україні майже

повністю відсутня виробнича демократія, зокрема зведена нанівець також і роль соціального діалогу.

Скорочення відтоку працівників та підприємців, залучення нових і збереження зайнятого кваліфікованого персоналу та ефективних підприємців-інвесторів, налаштованих на інноваційне оновлення робочих місць, ми пов'язуємо з формуванням високої конкурентоспроможності ринку праці України. Роботодавці для залучення і утримання кваліфікованої робочої сили мають створити більш якісні робочі місця і привабливіші умови праці у результаті модернізації виробничих процесів і впровадження інновацій. Насправді, основний капітал в Україні фізично і морально застарів, зокрема в промисловості він має 30–35-річну давнину за критичного рівня зносу. У цілому по економіці в останнє десятиліття, напередодні російсько-української війни, знос складав 60–80 % [1, с. 227].

В умовах глобальної економіки все це неминуче призводить до втрати вітчизняними виробниками не лише зовнішніх, а й внутрішніх ринків, а звідси – скорочення виробництва і втрата робочої сили.

У порівняних цінах за цей період відбулося також серйозне уповільнення інвестиційного процесу. Що ми пов'язуємо не лише з бойовими діями, які починаючи з 2014 р., змушена була вести країна на Сході, а перш за все з погіршенням інвестиційного клімату. В Україні через корупцію в судових і правоохоронних органах бракує надійного захисту прав власників. До того ж значно зросли ціни на електроенергію та природний газ, скоротилася кількість кваліфікованої робочої сили, погіршилися логістика та стан шляхів сполучення. У результаті вартість ведення бізнесу зрівнялася з сусідніми країнами при значно вищих ризиках. Одночасно відбулося обмеження доступності бізнесу до фінансових ресурсів. Частина комерційних банків, щоб позбавитися ризиків при кредитуванні підприємців і одночасно отримувати надійні прибутки, надавала перевагу операціям купівлі-продажу облігацій внутрішніх державних позик (ОВДП) і вкладанню грошей на депозитні рахунки Національного банку України (НБУ). У результаті, грошові потоки рухалися між НБУ, мінфіном і комерційними банками та закордонними фінансовими установами, минуючи реальний сектор економіки. Як наслідок, позиковий капітал в складі капітальних інвестицій постійно зменшувався: у 2010 р. – 12,3 %, у 2015 р. – 7,6 %, у 2020 р. – 6,7 % [1, с. 331]. У свою чергу, бізнес, замість інвестування у національну економіку, спрямовував кошти за межі країни. Так, за 3 роки (2018, 2019, 2020 рр.) із України офіційними каналами виведено 22,4 млрд дол. США [8].

Відсутність позитивних прикладів з боку українського бізнесу спричиняло формування у іноземних інвесторів негативного іміджу України. Незважаючи на заклики українських можновладців і намагання уряду ввести інститут так званих «інвестиційних нянь», величина іноземних капітальних інвестицій зменшувалася: у 2002 р. їх частка у загальному обсягу інвестицій склала 5,6 %, у 2004 р. – 4,5 %, у 2017 р. – 1,4 %; у 2018 р. – 0,3 %; у 2019 р. – 0,7 %, у 2020 р. – 0,4 % [1, с. 331].

Якщо в умовах відновлення не позбавитися зазначених та інших вад і проблем, обсяг інвестицій може не набути потрібної динаміки. Отже, необхідно долати корупцію, реформувати банківську систему, створювати надійні перепони на

шляху виведення коштів за кордон, удосконалювати засоби захисту прав інвесторів.

Інвестування має спрямовуватися на модернізацію основного капіталу, цифровізацію економіки, впровадження інноваційних робочих місць V–VI технологічних укладів. Озброєння економіки капітальними засобами, що відповідатимуть вимогам Індустрії 4.0, дасть змогу не лише поліпшити умови праці, а й сприятиме підвищенню її продуктивності – важливого фактора зростання її оплати і скорочення відтоку працівників за кордон.

Зростання ролі інновацій потребуватиме не лише впровадження новітніх систем техніки і технологій, а й цілеспрямованого формування і раціонального використання інтелектуального капіталу. Останнє вимагатиме кардинального поліпшення фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, що напередодні війни сягнуло критично низького рівня (з врахуванням мінімально допустимих 2 % ВВП) та становило 0,44–1,0 % ВВП). Необхідно адаптувати освіту до підготовки фахівців не лише під поточні потреби ринку праці, а й до розробки і впровадження нового покоління техніки і технологій.

Наявність в країні значної кількості висококваліфікованих працівників, в свою чергу, стане умовою додаткового залучення вітчизняних і закордонних інвесторів.

Список джерел:

1. Статистичний щорічник України за 2020 р. / За ред. І. Є. Вернера. К. Державна служба статистики України. 2021. 453 с.
2. Люди – передусім. Із виступу Е. Лібанової на щорічному Київському міжнародному економічному форумі. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9649> (дата звернення: 24.04.2020 р.)
3. Мінсоцполітики назвало точну кількість українських трудових мігрантів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/12/28/643978>. (дата звернення: 19.04.2023 р.)
4. Любченко оцінив масштаби тіньової зайнятості в Україні. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/21/novyna/suspilstvo/lyubchenko-oczinyv-masshtaby-tinovoyi-zajnyatosti-ukrayini>. 21 липня 2021 р. (дата звернення: 21.03.2023р.)
5. Виступ Голови НБУ на конференції «Ринок праці та монетарна політика» 20 травня 2020 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/vistup-golovi-nbu-na-schorichniy-doslidnitskiy-konferentsiyi-natsionalnogo-banku-ukrayini-ta-natsionalnogo-banku-polschi-rin> (дата звернення: 14.04.2023 р.)
6. Куліков Г. Т. Как розорвать порочный круг низких заработных плат. URL: https://zn.ua/macrolevel/kak-razorvat-porochnyy-krug-nizkihzarabotnyh-plat_.html (дата звернення: 21. 03. 2023).
7. Лібанова Е. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: моногр. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2021. 456 с.
8. Любченко О. М. Бизнес уважаемых людей. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/696108.html> (дата звернення: 19.03.2020 р.)